

TIJDSCHRIFT VOOR FILOSOFIE



Paul VAN TONGEREN, NIETZSCHES VRAGEN

**MAURICE MERLEAU-PONTY 1908-2008
FILOSOFIE ALS HERDENKING**

Ted TOADVINE, THE RECONVERSION OF SILENCE AND SPEECH

Judith WAMBACQ, HET DIFFERENTIËLE GEHALTE VAN MERLEAU-PONTY'S ONTOLOGIE

Étienne BIMBENET, LE PHILOSOPHE ET LES NEURONES MIROIRS

Luigi CORRIAS, HET CHIASME VAN DE RECHTSMACHT

**Silvia STOLLER, KONSTRUKTIONEN VON GESCHLECHT. WIEDERHOLUNG UND
WIEDERAUFNAHME BEI BUTLER UND MERLEAU-PONTY**

DRIEMAANDELIJKS — 70STE JAARGANG, NR. 3 — DERDE KWARTAAL, 2008

HOGER INSTITUUT VOOR WIJSBEGEERTE, LEUVEN

Deze twee boekdelen geven voor het eerst alle inzendingen weer die in 1780 op de prijsvraag zijn binnengekomen. Geen van de inzenders behoort tot de grootheden die wij vandaag nog kennen. Toch gaat het hier om documenten van de verlichting die van de grootste historische importantie zijn. Juist omdat de meeste inzenders niet tot het establishment behoren, is het een uiterst adequate dwarsdoorsnede van de verlichte standpunten van die tijd. Deze documenten geven ons een inzicht in een debat dat door Adorno en Horkheimer volledig is misduid. Juist de praktische vraagstelling van de prijsvraag treft de zenuw van de voornaamste ideeën van de verlichting. Vele deelnemers aan de prijsvraag zijn juist hiervan ten diepste doordrongen; d'Alembert, als een van Frederiks belangrijke inspiratoren voor de vraag, nog wel het meest: hij vraagt zich af waar de beste *advocatus diaboli* te vinden is om de verlichting vooruit te helpen.

Een zeer leeswaardige inleiding van de uitgever ontsluit de prijsvraag wat betreft haar historische achtergrond. Van de doorwerking en receptiegeschiedenis worden vooral de vooroordelen ontkracht die zich hebben gevormd op basis van onwetendheid over de prijsvraag. Enkel de twee bekroonde verhandelingen werden immers door de Academie gepubliceerd; de meeste van de andere 42 inzendingen (waarvan er tien niet zijn beoordeeld) zijn in het archief beland en in het verleden nauwelijks bestudeerd. De tekst van de bekroonde verhandeling van Rudolf Zacharias Becker is ook afgedrukt volgens de door hem zelf verzorgde Duitse editie. De weergave van de teksten volgt de bewaarde manuscripten. De Franstalige verhandelingen zijn niet vertaald. Ook ontbreekt een commentaar, wat gezien de diversiteit van de bijdragen een behoorlijke sisyfusarbeid zou zijn geweest. Alle manuscripten worden beschreven en een uitvoerig namen- en zaakregister besluit deze zeer verzorgde uitgave.

Ernst-Otto ONNASCH

Karl Leonhard REINHOLD, *Korrespondenz 1788-1790*. Herausgegeben von Faustino FABBIANELLI, Eberhard HELLER, Kurt HILLER, Reinhard LAUTH (†), Ives RADRIZZANI und Wolfgang H. SCHRÄDER unter Mitwirkung von Christian KAUFERSTEIN und Petra LOHMANN (Karl Leonhard Reinhold Korrespondenzausgabe der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Band 2). Stuttgart (Bad Canstatt), Frommann-Holzboog / Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2007, 25,5 x 17,5, XXI-372 p., € 325,-.

Het heeft bijna een kwart eeuw geduurd, maar nu is het dan toch eindelijk zover dat het tweede deel van de correspondentie van Reinhold is gedrukt. Het heeft er alle schijn van dat daarmee ook weer schot is gekomen in de uitgave van Reinholds correspondentie, want een derde deel is inmiddels aangekondigd en een vierde in voorbereiding. Grote dank aan Faustino Fabbianelli wiens onvermoeibare inzet deze belangrijke uitgave weer uit het slop heeft getrokken!

Het grote historische belang van de filosofie van Karl Leonhard Reinhold werd de afgelopen jaren eigenlijk pas ontdekt. Zoals de uitgevers opmerken, is het niet overdreven te spreken van een Reinhold-renaissance (p. IX). Martin Bondeli heeft intussen een uitgave van diens verzameld werk bij Schwabe Verlag aangekondigd en een eerste deel is onlangs verschenen. Deze ontwikkelingen zullen een beslissende uitwerking hebben voor een verdere intensivering van het toekomstige Reinhold-onderzoek.

Gedurende het laatste decennium is de historische betekenis van Reinholds filosofie het voorwerp van een sterke revisie geweest. Deze revisie betreft niet alleen haar eigen ontwikkelingsgeschiedenis, maar ook die van haar receptie en betekenis in het kader van het pas ruim na de verschijning van de *Kritik der reinen Vernunft* ontwakende kantianisme. In tegenstelling tot wat de handboeken ons hebben willen doen geloven, kan Reinholds filosofie niet worden begrepen als slechts een popularisatie van Kant. Zij is een wezenlijk zelfstandige wijsgerige bijdrage aan een debat dat feitelijk pas door Reinholds bijdrage wordt geopend. Wanneer men bovendien bedenkt dat alle studenten in Tübingen via Reinhold kennis maakten met de kritische filosofie, krijgen diens geschriften een significante historische betekenis. Het wordt dus tijd om Reinholds filosofie op haar eigen merites te beoordelen. Zijn correspondentie is hiervoor een onontbeerlijke bron. In dit boekdeel vindt men de briefwisseling tussen 1788 en 1790, dat wil zeggen de voor Reinholds wijsgerige ontwikkeling beslissende jaren na de publicatie van zijn 'Briefe über die Kantische Philosophie' in de *Teutsche Merkur*, waardoor hij in één klap beroemd werd, en zijn belangrijke systematische werk *Versuch einer neuen Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögens*, gepubliceerd in oktober 1789. Het zijn ook de eerste jaren van zijn bijzondere hoogleraarschap in Jena. Daar wordt hij tot een van de meest succesvolle docenten — bijna *alle* studenten van de universiteit hebben colleges bij hem gevolgd.

Men zou het kunnen betreuren dat de uitgevers van dit deel slechts een handjevol brieven hebben kunnen vinden die niet al op andere plaatsten werden gepubliceerd. Met betrekking tot de volgende jaren is dat al drastisch anders: het totale aantal brieven is sinds de jaren '80 van de vorige eeuw verdubbeld. Desalniettemin heeft deze bundeling van de brieven uit 1788-1790 het voordeel dat men zich een veel helderder beeld kan vormen van Reinholds dagelijkse bezigheden en besognes op dat moment. Van zeer groot belang is, dat de brieven inzicht geven in de ontstaansgeschiedenis van nagenoeg alle geschriften die Reinhold na de 'Briefe' publiceert of voor publicatie voorbereidt (dus ook het eerste deel van de *Briefe über die Kantische Philosophie* van 1790). Historisch vooral belangrijk zijn de vele nieuwe details over zijn werkzaamheden aan zijn *Versuch*. Onder meer de in het verleden steeds weer geopperde onzinnige datering van de verschijningsdatum van dit boek (oktober 1789, en *niet* april 1789) kan nu ad acta worden gelegd.

Alle brieven zijn tamelijk volledig becommentarieerd. Evenwel moet men vaststellen dat dit deels minder consistent is gebeurd dan in het vorige deel. Er zijn nogal

wat onnodige herhalingen in het commentaar die bovendien aanleiding tot misverstanden kunnen geven. Ook de weging van de informatie is soms zoek in het commentaar. Zo wordt bijvoorbeeld op een plaats de naam van een verder irrelevante koetsier genoemd, terwijl op een andere plaats Reinholds opmerking de *Versuch* af te hebben (30 april 1789, p. 81) onbecommentarieerd blijft. Niet goed te volgen is verder dat het commentaar van Brief 174 aan Wieland opmerkt dat deze in het bezit was van het eerste boek van de *Versuch* en dat dit niet het geval is bij bijvoorbeeld brief 161 aan Hufeland of bij die aan Kant van 14 juni. Deze beide brieven gingen vergezeld van de vellen druks van datzelfde eerste boek. In dat verband zou het ook goed zijn geweest bij brief 181 aan Hufeland op te merken dat deze mede-uitgever van de *Allgemeine Literatur-Zeitung* de drukken van eerste twee boeken van de *Versuch* in een vroeg stadium heeft ontvangen, waardoor de recensie al medio november kon verschijnen. Waarom in het commentaar bij diezelfde brief niet Rehberg wordt genoemd als de auteur van die recensie is onduidelijk. Wellicht zijn deze onevenwichtigheden terug te voeren op het relatief grote aantal medewerkers aan deze band. Het is dus aan te bevelen om de eindredactie in de toekomst wat strakker in de hand te houden.

Hoewel met dit deel een nieuw begin met de uitgave van de brieven wordt gemaakt, is de consistentie met het vorige deel zeer groot. De belangrijkste afwijking is nog wel dat de uitgeverscorrecties van de manuscripten nu in Duits schrift (*Fraktur*) zijn gedrukt. De drukker zou er goed aan doen in de toekomst een ander font te gebruiken: nu lijken sommige woorden gespatieerd of vet. Zoals bij het commentaar wordt ook bij deze uitgeverscorrecties soms nogal willekeurig tewerk gegaan en is ook in dat opzicht een strakkere eindredactie wenselijk. Een voorbeeld: waarom wordt bijv. “Wolfyanern” in Br. 165 verbeterd in “Wolfianern” en “Phylosophie” niet, waarom staat het verbeterde “Amalgamirt” niet in Fraktur, of staat “welche ihre ganze Lebenszeit” in Fraktur, terwijl na “Lebenszeit” “welche” moet vervallen. Doorgaans volgt het apparaat voor dit soort emendaties bovendien een andere systematiek.

In het uitvoerige commentaardeel bij deze uitgave worden een aantal recensies voor het eerst aan Reinhold (hoewel onder voorbehoud) toegeschreven. Onbegrijpelijk en voor het wetenschappelijk gebruik erg onpraktisch is dat, anders dan in het vorige deel, de plaatsen van de eerste drukken van de brieven niet meer worden vermeld. Nu is nauwelijks na te gaan welke brieven sinds wanneer toegankelijk waren.

Afgezien van de genoemde kinderziektes die met het opstarten van het vervolg van Reinholds correspondentie zijn verbonden, kan men alleen blij zijn dat er weer schot in de uitgave zit. Deze correspondentie geeft ons niet alleen belangrijke nieuwe inzichten in de werkwijze van Reinhold, ze documenteert bovendien een beslissende periode voor de klassieke Duitse filosofie en haar ontvouwing. Deze publicatie is ongetwijfeld een belangrijke impuls voor het Reinhold-onderzoek. Helaas zullen de meesten dit mooi uitgegeven boek vanwege de exorbitante prijs alleen via bibliotheekexemplaren ter kennis kunnen nemen.

Ernst-Otto ONNASCH